

УДК 78.071.1 (470):78.03 «20-21»

Ярмак Я. А.

ПОНЯТТЯ «НОСТАЛЬГІЯ»: ДОСВІД ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ

У статті розглянуто роботи зарубіжних і вітчизняних теоретиків, що присвячені поняттю «ностальгія».

Ключові слова: ностальгія, ностальгійний.

В статье анализируются работы зарубежных, а также отечественных теоретиков, посвященные понятию «ностальгия».

Ключевые слова: ностальгия, ностальгический.

This article reviews and analyses the works of foreign and domestic theorists that are devoted to the notion of «nostalgia».

The keywords: nostalgia, nostalgic, concept of nostalgia.

Поняття «ностальгія» вже не один десяток років підлягає осмисленню теоретиків у різних сферах - у філософії, культурології, політології і навіть у рекламних технологіях. Вивчення феномену «ностальгія» стало важливим напрямком наукових пошуків як зарубіжних, так вітчизняних дослідників (Ф. Джеймсон, Д. Лоуенталь, Ф. Анкерсміт, С. Жіжек, Дж. Сибрук, Е. Абдрашитов, Є. Новіков, С. Бойм, Н. Самутіна, І. Смірнов, Н. Давиденко, Н. Жукова, О. Журавкова та ін.), які розглядають це поняття в найрізноманітніших аспектах. Розмаїття існуючих на сьогодні теорій та уявлень, що претендують на розкриття суті цього поняття, потребує осмислення й узагальнення, що в свою чергу спонукало нас проаналізувати й підсумувати досвід теоретичних підходів до феномену «ностальгія».

Термін «ностальгія» у більшості сучасних словників зазвичай тлумачиться як «туга за вітчизною, за рідною домівкою, за минулим, пережитим, втраченим» [4, с. 712]. На наш погляд, феномен ностальгії є дещо близьким до поняття «рефлексія», тобто діяльності, спрямованої на самопізнання, на осмислення власних вчинків. «Ностальгію» теж можна назвати видом моральної рефлексії. На їхній глибинний зв'язок вказує навіть етимологічна схожість (правда, в першому випадку корінь давньогрецький: nostos – повернення додому, а в другому – латинський: reflexio – лат. «обернення, повернення назад»). Процеси розумової діяльності, саме мислення під час рефлексії і під час переживання ностальгії, багато в чому споріднені й схожі. В обох випадках присутнє певне відчуття незадоволеності: у «ностальгії» – незадоволеність стосовно неможливості повернути минуле, у рефлексії - незадоволеність стосовно неможливості пізнати істину. Своїм мисленням і духовною діяльністю людина саме й намагається якомога краще компенсувати цей недолік: у випадку з рефлексією – якомога більш адекватно відтворити, реконструювати у своїй свідомості істину, істинне буття, у

випадку з «ностальгією» – своє минуле. Російський теоретик Е. Новіков з цього приводу висловив думку, з якою певною мірою можна погодитися: «Філософія є власне, ностальгією, тягою усюди бути вдома» [13, с. 64].

Слід відзначити, що в контексті проблеми, яку ми розглядаємо, цікавою є позиція Августина щодо рефлексії, пам'яті та спогадів, на думку якого розшукування, пригадування - це акт боротьби із забуттям, відвойовування декількох крупинок спогаду істини в «жадібного» часу, у того, що приховане земним забуттям [11, с. 55]. За Августином, пошук Бога - це насправді пошук щасливого життя: «Коли я шукаю Тебе, Боже мій, я шукаю щасливого життя» [1], якого прагнуть досягти всі люди. Розмірковуючи над питанням, звідки люди могли дізнатися про щастя, він припускає, що дехто вже живе щасливим життям, але ж далеко не кожен, і як тоді бути з усіма іншими, адже щасливими бажають бути всі, навіть найнещасніші? Августин зазначає, що «цього не могло би бути, якби у всіх нас не збереглося спогаду про те, що позначається словами “щасливе життя”» [1]. Описаний богословом, сокровений спогад про щасливе життя, на наш погляд, дуже схожий на світле ностальгійне пригадування про існування «вищої істини» та людське жадання знову віднайти її повноту. Цікаво, що в цьому ж руслі ностальгійну тугу характеризував російський релігійний філософ М. Бердяєв – як тугу, що спрямована до Вищого світу і супроводжується почуттям мізерності, порожнечі, тлінності світу земного. Туга спрямована до трансцендентного, і разом з тим вона означає неможливість злиття з ним, безодню між людським і трансцендентним. Виникнення туги, за М. Бердяєвим, уже є спасінням. У художників, поетів, композиторів така ностальгія саме й виступає певною пам'яттю про Вищий світ, яка спонукає митців відобразити, «пригадати» його красу. Такі духовні твори спонукають і слухачів на більш глибокі роздуми та «пригадування».

Схожу позицію відстоює і сучасний американський дослідник С. Кейсі, який зазначає, що у фокусі ностальгійного почуття перебуває «світ у модусі абсолюту, неповторність минулого» [15, с. 380].

Отже, усі викладені вище ідеї в цілому характеризують ностальгію як тугу вищого порядку, у якій виражається потаємне прагнення кожної душі віднайти і пригадати своє доземне існування.

Слід відзначити, що над особливістю феномену ностальгії не тільки як «туги за Божественним Світом» замислювалося багато видатних філософів. Так, Ж.-Ж. Руссо цей феномен сприймав як тугу за незіпсованим світом сільської місцевості, яка тісно пов'язана з природою. С. Бойм слушно зауважує, що минуле в Ж.-Ж. Руссо виступає предметом то ностальгії, то іронії, а теперішній час розглядається то як стан морального занепаду, то як стан інтелектуальної переваги.

Поняття «ностальгія», хоч і фрагментарно, розглядає у своїй «Антропології» І. Кант, згідно з яким «туга за батьківщиною частіше охоплює людей з таких провінцій, у яких мало грошей та де є сильні родинні зв'язки, аніж людей, що

мають прибуток і що вибрали своїм девізом: *patria ubi bene*» – тобто Батьківщина там де добре [9, с. 219].

Представник йенського гуртка романтиків, філософ Фрідріх фон Харденберг, більш знаний як Новаліс, вважав, що ностальгія є основою поезії і філософії, але це туга не за дитинством окремої людини, а за дитинством людства в цілому [12, с. 213].

Дещо інше ставлення до ностальгії бачимо у теорії К. Маркса, на думку якого це «ставлення до минулого як до предметно обмеженого факту, ізольованого від його історичної перспективи і в цій своїй якості як такого, що може бути використаним для реакційної критики теперішнього і майбутнього» [8]. Зазначимо, що розуміння ностальгії марксизмом у цілому дослідив головний редактор видавництва «Ad Marginem» О. Іванов [8]. Теоретик вказує на існування в марксизмі понять «прогресивне і реакційне минуле», де останнє виступає предметом ностальгії [8].

Цікавим видається той факт, що проблема ностальгії привертала увагу Ф. Ніцше, котрий розглядав її не як «реакційне минуле», а, навпаки, як ознаку природної сили. Надлюдина Ф. Ніцше віддається ностальгії за тваринним царством, не обтяженим цивілізацією, це людина могутньої життєвої сили, міцних інстинктів, у ній не згас і не пригнічений діонісійський початок.

Видатний німецький філософ М. Гайдеггер, на відміну від інших, розглядав ностальгію поза розумінням її як історичного минулого. До ностальгії в нього склалося особливе ставлення, для нього це не туга за минулим, а туга за цілим як справжнім – тим, що складає фундаментальний настрій людського існування. Зауважимо, що деякі сучасні теоретики, зокрема А. Іванов, називають онтологію М. Гайдеггера «теорією чистої ностальгії». Так, у роботі «Основні поняття метафізики» німецький філософ визначає ностальгію як «фундаментальний настрій філософствування і питання про світ, кінцевість і відмежованість» [3, с. 3]. Відштовхуючись від уже згадуваного нами фрагменту Новаліса («Філософія є, власне, ностальгія, тяга усюди бути вдома»), М. Гайдеггер характеризує ностальгію як невідчужувану від філософії «тугу за цілим», філософ наголошує: «Туди, до буття в цілому, тягне нас у нашій ностальгії» [3, с. 4]. Те, що кожна людина розуміє під висловом «Бути вдома», для німецького теоретика означає бути під захистом певного цілого, тому М. Гайдеггер сприймає ностальгію в розумінні тяги до світу як до цілого, а не туги за минулим, що відійшло.

У ХХ ст. виник цілий ряд наукових теорій, що вказують на відхід поняття «ностальгія» від свого початкового значення. Так, існує науковий погляд на ностальгію як на непристойність, міщанство, відсталість, оскільки, за словами С. Бойм, «у ХХ сторіччі ностальгія йде руку об руку з кітчем. Ностальгія комерціалізується і приватизується, перетворюється в асортимент сувенірів, персоналізованих на будь-який смак» [2, с. 299]. У той же час, за словами соціолога Ф. Дейвіса, ностальгія вже не є носієм стійких негативних асоціацій з небезпечною патологією, вона перетворилась на емоцію. Дослідник зауважує, що

ностальгія як емоція природним чином влилася в щоденний арсенал людини і нині вже цілком може бути «розміщена скоріше поряд із такими добре відомими емоціями, як любов, ревності, ненависть, ніж поряд із меланхолією, параноєю чи клаустрофобією» [17].

Відомий американський філософ Ф. Джеймсон у роботі «Постмодернізм, або Логіка пізнього капіталізму» доходить думки, що на зміну історичному досвіду, досвіду нарративу, приходять ностальгія, що розуміється як переконливо візуальний феномен, апогей культури медіаобразів. Теоретик вказує на те, що постмодернізм привніс повну блокаду «історизування» як єдино правильного досвіду, замінивши його на химерну естетику «ностальгійного модусу», що вдовольняє відчайдушне людське бажання історії: трансформуючи минуле в «гігантську добірку образів, численних фотографічних симулякрів» [19, с. 18].

Потенціал ностальгії як певного дотику до суті екзистенційної ідентичності (тотожності) науково пояснив американський дослідник С. Кроувелл. Теоретик у роботі «Спектральна історія» зазначає, що «екзистенційна ідентичність викривається феноменологічно через найбільш видатну рису ностальгії, а саме її афективний характер» [16, с. 95]. Для того щоб пояснити, як ностальгія торкається суті екзистенційної ідентичності, С. Кроувелл увів ряд допоміжних понять, найперше з яких поняття «презентаційного змісту» – певні люди, місця, речі або обставини, що постають перед людиною при ностальгійному зануренні. В ностальгійному досвіді поняття з «презентаційного змісту» перебувають ніби на задньому плані, і в цьому їхня специфічна роль, оскільки ностальгія на них не фокусується, а дивиться ковзним поглядом повз них, шукаючи «дещо» інше. В порівнянні з пам'яттю та історією, які прискіпливо ставляться до «презентаційного змісту», ностальгія ставиться до нього «досить невимушено і легковажно», що і є «сутнісною рисою ностальгійної ноєми» [16, с. 92].

С. Кроувелл також додає, що ми відчуваємо ностальгію за станом «having been», тобто те, за чим ми ностальгуємо, не є минулим, яким воно було, або навіть тим минулим, якого нам шкода, а лише умовою його «колишнього буття». Ми ностальгуємо за тією завершеністю, якої бракує в нашому теперішньому. Як бачимо, ця думка С. Кроувелла дещо перегукується з думкою щодо ностальгії М. Гайдеггера, про яку вже йшла мова.

Схожої думки дотримується й інший американський дослідник - С. Кейсі, стверджуючи, що те, за чим ностальгують, є не специфічним аспектом «змісту-пам'яті», а аспектом «структури-пам'яті», не її складу, а устрою. Це ностальгія, що дивиться через іконічно функціонуючі поняття «презентаційного змісту» на світ, організований ними. І саме з тієї причини, що «цей світ сприймається афективно, це водночас світ, що ніколи не існував, оскільки ніколи не мав тієї єдності й узгодженості, що отримується через сам ностальгійний афект» [15, с. 365]. На запитання, що ж є об'єктом ностальгійної туги, С. Кейсі переконливо відповідає, що це «світ у модусі абсолюту, неповторність минулого» [15, с. 367]. Він також розмірковує про вкрай специфічний елемент ностальгії, що полягає в її комбінації

насолоди і болю і також входить у структуру поняття «пам'ять».

Співвітчизник С. Кейсі американський дослідник Д. Харт у роботі «До феноменології ностальгії» схиляється до думки, що в ностальгії сподівання минулого і надії теперішнього знаходять своє втілення [18, с. 404].

У роботі «Ностальгія. Святилище значень» американська дослідниця Д. Вілсон виражає досвід переосмислення функціональної валідності ностальгії як афекту, не вдаючись до антинарративістичних зазіхань. Теоретик розмірковує над проблемами постмодерної ідентичності і роллю ностальгії в ній. Концепція Д. Вілсон стоїть дещо осторонь від інших, займаючи проміжну позицію між концептуальними схемами С. Кроувелла і Д. Харта. Дослідниця вбачає в понятті «ностальгія» «сховище значення, сенсу», певне вмістилище, що забезпечує ідентичність надійним ядром. Слід доповнити, що вже вищезгадуване трактування ностальгії Д. Вілсон як «хранилища значення, сенсу», за словами дослідниці, уперше запропонував американський теоретик Р. Аден, який вважає ностальгію знаком бажання індивіда взяти під контроль своє життя в смутні і непевні часи [21].

У роботах американської дослідниці С. Стюарт ностальгія характеризується як «повторювання, що горює за неавтентичністю всякого повторення», переміщене ностальгією минуле перебуває «десь там», і це минуле передбачає собою обов'язкову нарративну роботу. Дослідниця називає ностальгію «соціальною хворобою», оскільки вона створює минуле, що є опосередкованою текстуальною репрезентацією і не має інших площин існування. Ностальгія – це своєрідне «сумування без об'єкта», крім того, вона завжди ідеологічна, «завжди відсутнє, минуле загрожує відтворити себе як відчуття нестачі і неповності» [21], тобто ностальгія перебуває в постійному пошуку минулого, що поза нарративом ніколи не існувало.

Англійський дослідник Д. Лоуенталь вказує на терапевтичний ефект ностальгії, розглядаючи її як захисний механізм людини, що незадоволена своїм теперішнім і шукає притулку в минулому, яке завдяки ностальгійній призмі видається спокійнішим, стабільним, певним і кращим. Дослідник зазначає, що ностальгія – це «намагання втекти від сучасності, але так, щоб не втратити її назавсім; ми хочемо воскресити захоплюючі дні, але лише тому, що цілком упевнені, що ці дні – недосяжні» [10, с. 40].

Надзвичайно цікавою в контексті обраної проблематики є робота сучасного нідерландського дослідника Г. Беундерса, що вийшла під назвою «Від екзальтації до екзорцизму. Роздуми над нідерландським мистецтвом, (мульти)культурою, пам'яттю та публічними табу». Особливо цікавим для нас є останній розділ цієї роботи «Політика Ностальгії, або Янусове обличчя сучасного суспільства». В роботі автор зазначає, що сучасне суспільство з моменту Другої світової війни все частіше приймає характер дволикості, як у римського бога Януса, що є образним виразником «дволикості», «лицемірства» та «неширості» [14, с. 95]. А після Холодної війни суспільство втратило чітке відчуття здорового глузду, і

ностальгійна спрямованість стала «заразною» рисою його нового характеру. Ностальгію стали використовувати в залежності від потрібної цілі. Автор стверджує, що ностальгія, «соціологічно кажучи, та сама, що й в окремих випадках: є тільки запобіжним клапаном, щоб впоратися з постійними змінами в житті», в даному випадку «на шляху до турбо-капіталістичного й бюрократичного революційного високотехнічного майбутнього». Висновок, якого доходить Г. Беундерс, на наш погляд, є цілком слушним, адже, дійсно, важко не погодитись з твердженням теоретика про те, що «“політика ностальгії”, яка стала торговою маркою в західному суспільстві, починаючи з сімдесятих, перетворила цей ідеал руху вперед і назад, у той же час у досить успішну політичну та культурну формулу» [14, с. 80].

Вивченню поняття «ностальгії» присвятив свою роботу «Моральний смисл ностальгії» вже згадуваний нами сучасний російський дослідник Є. Новиков, який наголошує на важливості того, що вивчення феномену ностальгії повинно носити міждисциплінарний характер, торкаючись у тому числі проблем минулого, пам'яті, патріотизму й старості. Дослідник також вважає, що ностальгія – «неоднорідний феномен: її надлишок, як і нестача, можуть відіграти фатальну роль у житті окремої людини, як і в долі цілого народу» [13, с. 138]. Згідно з Є. Новиковим, феномен ностальгії «відіграє в цілому позитивну роль в індивідуальному житті людини, і в соціумі. ...в особистому житті вона сприяє утвердженню ідентичності людського “Я”, зміцнює зв'язок з ранніми етапами життя, зі своїм “корінням”... На соціальному рівні вона сприяє збереженню моральних і культурних цінностей минулого, мови, примирює в душах людей минуле з теперішнім» [13, с. 139].

Серед праць сучасних вітчизняних науковців питання проявів ностальгії в культурі другої половини ХХ ст. розкривається в роботі Н. Жукової «Елітарність як компонент культуротворення: досвід неklasичної естетики». Так, серед інших понять, над якими в роботі розмірковує дослідниця, знаходимо поняття «елітарний кітч» з яким, на її думку, пов'язаний і феномен ностальгії. Теоретик також називає ностальгію «кітчевою реставрацією минулих форм життя, відчуттям минулого в сучасному» [6, с. 315–316].

Не можна залишити поза увагою роботу «“Ностальгічне” в мистецтві другої половини ХХ століття як прояв сентименту та ресентименту» вітчизняної дослідниці О. Журавкової. На її думку, «ностальгічне» включає в себе модули сентименту та ресентименту. О. Журавкова доходить висновку, що «ностальгічне» ресентиментного типу характеризується незадоволенням, іноді страхом та агресією, які проявляються не тільки стосовно до сьогодення, а і щодо минулого, у той час як «ностальгічне» сентиментного типу становить важливу складову характеру людини, «для якої притаманна здатність до співпереживання, співстраждання, розуміння, доброчинності, жертвовності, які в свою чергу будують світогляд людини й формують стосунки між людьми та в соціумі, і виступають як світле начало» [7, с. 59].

Феномену «ностальгії» присвячена також робота «Ностальгія в інструментарії сучасної культури: поміж „афективною” і образною домінантою» української дослідниці Н. Давиденко, яка досліджує особливості розуміння ролі ностальгії як афекту й типи ностальгійного нарративу, після чого переходить до розгляду ностальгії з образною домінантою. Зробивши спробу в останньому розділі своєї роботи «перевірити на валідність широкий спектр підвидів ностальгії, що вписуються в перспективу ностальгії second-hand» [5, с. 95], авторка робить висновок, що «кожне конкретне споживання ностальгії секонд-хенд залежить від культурного багажу суб'єкта, від його завдань і вікової групи [5, с. 96]. Н. Давиденко також зазначає, що «налаштованість на образну ностальгію відбувається найчастіше в тих галузях культурних продуктів, що більшою мірою залежать від індустрії розваг і маркетингових стратегій» [5, с. 96].

Таким чином, феномен ностальгії має як переконаних прихильників, так і супротивників. Такі протилежні оцінки віддзеркалюють повну нерозгаданість й суперечностей саму морально-етичну сутність ностальгії. Цей феномен несе в собі моральний заряд (який може бути як позитивним, так і негативним) і впливає на дії, вчинки, життя та творчість окремих людей і цілих класів. У всякому разі, як було показано, переважна більшість теоретиків трепетно ставляться до минулого і до ностальгії, хоч іноді і не вживаючи самого терміна. Викладені ідеї дослідників про нарративну природу ностальгії є не менш цікавими, ніж характеристика ностальгії з підкресленою афективною основою. До того ж вони є, безумовно, цінними, як вказівка на те, що часто-густо минуле, за яким ностальгує людина, є нарративно упорядкованим або сконструйованим.

І все ж надзвичайно важко підібрати єдине, остаточне визначення поняттю «ностальгія», оскільки кожне визначення, висвітлюючи певні сторони цього феномену, не відповідає повністю на запитання, що вона є. Проте зі сказаного вище можна зробити висновок, що від звичайних спогадів ностальгія відрізняється не лише своїм ідеалізуванням, своєрідним риштуванням минулого, а й порівнянням минулого з теперішнім та бажанням побувати в минулому так, щоб зберегти дистанцію. В цьому випадку дистанція вселяє в нас більше почуття безпеки, аніж просто сум, тому ностальгію впевнено можна назвати подорожжю в минуле без страху й почуття вини, а також бажанням «туги за цілим» (за М. Гайдеггером), якого не вистачає в сьогодні.

Література:

1. *Августин Блаженный*. Исповедь. Книга десятая, XX. 29 [Электронный ресурс] / Блаженный Августин. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/avgustin/ispoved/10.html>
2. *Бойм С.* Общие места: Мифология повседневной жизни / Светлана Бойм. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 320 с.
3. *Гайдеггер М.* Основные понятия метафизики [Электронный ресурс] / Мартин Гайдеггер. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Heidegg/Osn_Metafiz.php
4. *Грицанов А. А.* Ностальгия / Александр Алексеевич Грицанов, Алла Ивановна Мерцалова // Всемирная энциклопедия: Философия ; [главн. науч. и ред. сост. А. А. Грицанов]. – М. : АСТ, Мн. ; Харвест, Современный литератор, 2001. – С. 712.

5. Давиденко Н. Ностальгія в інструментарії сучасної культури: поміж «афективною» і образною домінантою: каліф. робота ... магістра / Наталія Давиденко – К.: Національний університет «Кієво-Могилянська академія», 2007. – 103 с.

6. Жукова Н. А. Елітарність як компонент культуротворення: досвід некласичної естетики: дис. ... д-ра культурології / Наталія Анатоліївна Жукова. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2011. – 410 с.

7. Журавкова О. «Ностальгічне» в мистецтві другої половини ХХ століття як прояв сентименту та ресентименту (на матеріалі вокального циклу В. Сильвестрова «Тихі пісні»): дип. робота ... бакалавра / Оксана Журавкова. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2012. – 65 с.

8. Иванов А. Прогресивная ностальгия? [Электронный ресурс] / Александр Иванов // Художественный журнал. – 2007. – № 65/66. – Режим доступа: <http://xz.glf.ru/numbers/65-66/aleksandr-ivanov/>

9. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / Иммануил Кант; [пер. с нем. Н. М. Соколова]. – СПб.: Наука, 1999. – 471 с.

10. Лоуэнталь Д. Прошлое – чужая страна / Дэвид Лоуэнталь; [пер. с англ. А. В. Говорунова]. – СПб.: Владимир Даль, 2004. – 624 с.

11. Рикёр П. Память, история, забвение / Поль Рикёр; [пер. с фр. И. И. Блауберг и др.] – М.: Изд-во гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.

12. Новиков Е. В. Ностальгия как основа исторического познания / Евгений Валерьевич Новиков // Философия и методология истории: мат-лы всерос. научн. конференции (25-26 ноября 2005 г.) / [отв. ред. С. Г. Калашников]. – Коломна: КГПИ, 2005. – 269 с.

13. Новиков Е. В. Нравственный смысл ностальгии: дис. ... канд. филос. наук / Евгений Валерьевич Новиков. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2009. – 153 с.

14. Beunders H. From exaltation to Exorcism on dutch arts (multi) cultue, memory and public taboos / Henri Beunders; translated by Z. Özdil // Journal of Violence, Mimesis, and Culture. – Vol. 15/16. – 2008–2009. – 95 p.

15. Casey E. S. The World of Nostalgia / Edward S. Casey // Man and World. – Vol. 20. – 1987. – P. 361–384.

16. Crowell S. Spectral History: Narrative, Nostalgia, and the Time of the I / Steven Crowell. – Rice University, Houston, TX, 1999. – P. 83–104.

17. Davis F. Yearning of Yesterday: A Sociology of Nostalgia / Fred Davis. – New York: The Free Press, 1979.

18. Hart J. G. Toward a Phenomenology of Nostalgia / James G. Hart // Man and World. – Vol. 6. – 1973. – P. 397–420.

19. Jameson F. Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism / Fredric Jameson. – Durham: Duke University Press, 1991. – 433 p.

20. Stewart S. On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection / Susan Stewart. – Baltimore: John Hopkins University Press, 1993. – 213 p.

21. Wilson J. L. Nostalgia. Sanctuary of Meaning [Electronic Resource] / J. L. Wilson – New Jersey: Rosemont Publishing and Printing Corp., 2005. – Available from: <http://books.google.com/books?id=gDAPZ5CwOKwC&printsec=frontcover&dq=nostalgia:+sanctuary+of+meaning&lr=&cd=1#v=onepage&q=&f=false>